

BIHARI MIHÁLY

Alkotmányos rendszerváltás

Bihari Mihály
politológus
az MTA doktora

1943-ban született Budapesten. 1971-ben diplomázott az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán, majd 1974-ben szociológus oklevelet szerzett az ELTE Bölcsészettudományi Karán. 1984-ben a politikatudomány kandidátusa, 1993-ban akadémiai doktora lett.

Pályáját az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának Állam- és jogelméleti tanszékén kezdte; állam- és jogelméletet, szociológiát, később politikaelméletet tanított; 1989-től 1999-ig (alkotmánybíróvá választásáig) a Politológia Tanszék vezetője. 1993-tól egyetemi tanár.

1986–1989 között az MTA Szociológiai Kutató Intézetének igazgatóhelyettese és a Politikai Rendszer Kutatócsoport vezetője. 1989-től az MTA Politikatudományi Intézetében a Pártszociológiai Kutatócsoportot vezette és politikaelméletet tanított a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen is. A győri Széchenyi István Egyetem Jogi Karának alapító igazgatója és egyetemi tanára.

Több mint húsz könyv szerzője, társszerzője, több száz tanulmányt publikált.

1994-től 1998-ig országgyűlési képviselő. A Magyar Politikatudományi Társaság alelnöke, majd elnöke. 1999-től az Alkotmánybíróság tagja, 2005-től a testület elnöke.

A szocialista-kommunista rendszerek összeomlása más-más úton következett be és játszódott le a különböző szocialista országokban. Az egyes szocialista társadalmak összeomlása mellett, azzal egy időben, példa nélküli gyorsasággal omlott össze a „szocialista világbirodalom” Európában: mind a Szovjetunió köré szervezett és egybefüggő nemzetközi diktatúra rendszereként összetartott nemzetközi szocializmus, mind a Szovjetunió belüli szocialista birodalom darabjaira esett. A diktatórikus, kizsákmányoló szocializmus lebontását és a pluralista demokrácia megteremtését 1987 és 1990 között Magyarországon egyfajta sajátos „magyar útnak” tekinthetjük. A forradalmi jelentőségű változások békésen, rendezetten, tárgyalásos formában, az ország kormányozhatóságát és a központi hatalom kormányzóképeségét megőrizve, alkotmányos-jogi keretek között zajlottak le.

A rendszerváltás szakaszai

A **rendszerváltás** három évét három szakaszra bonthatjuk. A felosztás alapja elsősorban a politikai-hatalmi viszonyok változása, ami érthető egy a politikai rendszer által túldeterminált társadalmi rendszerben. Az egyes

Rendszerváltás

Magyarországon:

az a többéves, békés átalakulási folyamat, amelynek során az egypárti diktatúrát többpárti demokrácia, az állami és társadalmi tulajdonon alapuló tervgazdaságot pedig döntően magántulajdonra épülő piacgazdaság váltotta fel, s mindeközben függetlenségét is visszanyerte az ország.

A rendszerváltás első programjai (*Fordulat és reform, Reform és demokrácia, Társadalmi szerződés*) 1986–1987-ben jelentek meg, az első ellenzéki szervezet pedig (Magyar Demokrata Fórum) 1987. szeptember 27-én alakult meg Lakitelken.

Az MSZMP és az ellenzéki szervezetek közötti 1989. június–szeptemberi tárgyalások (Nemzeti Kerekasztal) alapján 1989. október 23-án kikiáltották a Magyar Köztársaságot, majd 1990. március–áprilisban többpárti és minden szempontból demokratikus választásokat tartottak.

A társadalmi tulajdon magánosítása (privatizáció) az 1988. októberi 10-i társasági és az 1989. július 1-jei átalakulási törvény alapján vette kezdetét. A szovjet csapatok kivonása 1989. április 25-én kezdődött és 1991. június 19-én fejeződött be. Röviddel ezután, 1991. június 28-án feloszlott a KGST és július 1-jén a Varsói Szerződés is.

társadalmi alrendszerek (politikai, hatalmi viszonyok, gazdasági, tulajdonosi rendszer, jogi–szervezeti–államhatalmi viszonyok, oktatási alrendszer, a politikai tudat és kultúra összetevői, a társadalmi értékrendszerek változása stb.) természetesen eltérő ütemben változtak, gyakran erős aszinkronitásban voltak egymással.

A rendszerváltás szakaszokra bontása természetesen vitatható. A periodizáció mindig csak utólagos lehet. Az általam adott periodizáció legfőbb alapja a társadalmi, a politikai mozgástér, a hatalmi viszonyok átalakulása. A szakaszhatárok olykor jól köthetők valamely eseményhez, politikai döntéshez, a hatalmi rendszer szerkezetének vagy szervezeteinek átalakulásához, máskor viszont nem. Vita van a rendszerváltás folyamatainak kezdetéről, de néhányan a rendszerváltás tényét és lezárulását is vitatják.

Az általam vallott periodizáció közel áll a Romsics Ignác által kifejtett periodizációhoz, csak a szakaszhatárok megvonásában tér el némileg.

A rendszerváltás három szakasza lényegileg három egyéves periódusra osztható:

1. a rendszerváltás első szakasza és első éve: 1987 nyarától–őszétől 1988. május végéig, az MSZMP országos pártértekezletéig;
2. a második szakasz és a második év 1988. május végétől 1989. szeptember 18-ig, a NEKA (Nemzeti Kerekasztal)-megállapodás elfogadásáig;
3. a harmadik szakasz és a rendszerváltás harmadik éve 1989. szeptember 18-tól 1990 őszeig, az első demokratikus önkormányzati választásokig, az állami szervezeti rendszer gyökeres és lényegileg teljes körű átalakításáig tartott.

A politikai rendszer hatalmi szerkezetének átalakulása, amely végül is a rendszerváltáshoz vezetett, lényegileg 1987 nyarán, őszén kezdődött el. Az események 1989 tavaszán gyorsultak fel, és a rendszert átalakító változások lényegileg 1990 őszeig tartottak. A hatalmi szerkezet átalakulása volt az a dinamizáló erő és a változásokat felgyorsító tényező, amely a társadalmi rendszer egészének az átalakulását eredményezte.

A rendszerváltás tartalma

A politikai rendszer *forradalmi jelentőségű – de nem forradalmi jellegű – átalakulása* teremtette meg a gazdasági és a tágabb társadalmi rendszerváltás feltételeit és kereteit.

A politikai rendszer *hatalmi szerkezetében* a változások legfontosabb tényezői:

- › a szervezett hatalmi erők, a hatalmi és a politikai szereplők számának megnövekedése;

- > a szervezett ellenhatalom kialakulása a pártállammal szemben – a kezdetől fogva plurális alapon szervezett ellenzéki politikai erők megjelenése;
- > a differenciált és plurális szerkezetű hatalmi szerkezet kialakulása.

A hatalmváltás nem egyenlő természetesen az uralkodó elitek vagy a hatalomért versengő csoportok váltásával. Akkor beszélhetünk a politikai rendszer egészét átalakító, rendszerváltást előidéző hatalmváltásról, ha a változások sorozata az intézményesült hatalmi rendszer minden lényeges összetevőjét érinti. A hatalmváltás magában foglalja

- > az uralkodó elit cseréjét;
- > a politikai vezetők és a politikában aktívan részt vevők tömeges méretű cseréjét;
- > azt, hogy új hatalmi intézmények, struktúrák és viszonyok alakulnak ki a hatalmi rendszer szereplői között;
- > és hogy mindezek következtében átalakul a döntések intézményes birtoklásának és a döntéshozatali eljárásoknak a rendszere.

Magyarországon 1989–1990 folyamán a hatalmváltás kiterjedt a hatalmi rendszer személyi, intézményi és szervezeti, strukturális és döntéshozatali dimenzióira egyaránt.

A hatalmi rendszer átalakulása felgyorsította a politikai rendszer egészének, és ezen keresztül a társadalmi rendszer egészének az átalakulását.

A politikai rendszert átalakító főbb lépések és események (1987–1990)

1. 1987 nyarán jelent meg három olyan részletes társadalomkritikai elemzés és program, amelyek átfogó erejű változásokat hoztak a társadalmi-politikai tudat tartalmában. Ezek az átfogó szemléletet, gondolkodást és politikai tudatot befolyásoló művek:

- > **Fordulat és reform,**
- > **Reform és demokrácia,**
- > **Társadalmi Szerződés.**

Lényegileg egy időben, 1987 nyarán és őszén terjedtek el, több tízezer példányban másolták, sokszorosították, terjesztették a három, rendszerváltoztatást előkészítő kritikai és programadó anyagot.

2. 1987. szeptember 27-én alakult meg a Magyar Demokrata Fórum Lakitelken, mintegy 160 résztvevővel.

Az MSZMP Országos Pártértekezlete 1988. május 22–24. között hozta meg azokat az alapvető személyi döntéseket, amelyek a „konzervatív rend-

Fordulat és reform:

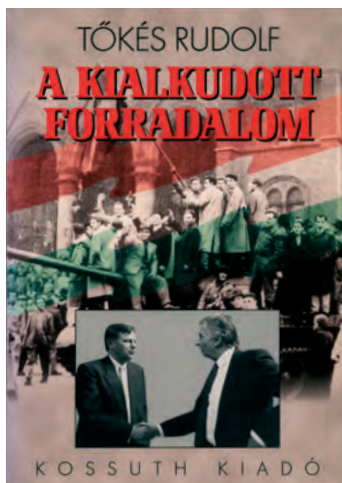
mintegy hatvan közreműködő által elkészített, a gazdasági rendszert és helyzetet elemző válságdiagnózis és radikális reformprogram. Szerkesztői: Antall László, Lengyel László, Csillag István, Bokros Lajos, Matolcsy György. 1986-ban készült, 1987-ben jelent meg a *Medvetánc* című folyóirat 1987. 2. számában.

Reform és demokrácia:

a politikai-hatalmi rendszert elemző, politikai és alkotmányozási reformprogramot tartalmazó írás. Szerzője: Bihari Mihály. 1987 nyarán készült, a *Medvetánc* című folyóirat 1987. 2. számában jelent meg.

Társadalmi Szerződés:

a *Beszélő* című samizdat folyóirat 1987. júniusi különszáma. Alcíme: *A politikai kibontakozás feltételei*. Híres követelése: „Kádárnak mennie kell!” Szerzői, szerkesztői: Kis János, Kőszeg Ferenc, Solt Otília.

Ellenzéki Kerekasztal (EKA):

1989. március 22-én megalakult szervezet, amelynek célja közös álláspont kialakítása az MSZMP-vel folytatódó tárgyalásokról a békés rendszerváltás érdekében.

Nemzeti Kerekasztal (NEKA):

1989. június 13-án alakult meg; háromoldalú tárgyalóegyeztető szervezet. Tárgyaló delegációi: az MSZMP, az Ellenzéki Kerekasztal kilenc szervezete és az úgynevezett harmadik oldal hét szervezete.

párt” vereségét, és az „új rendpárti” csoport és a „radikális reformerek” átmeneti összefogását eredményezték, elindították és felgyorsították az MSZMP vezetésének radikális átalakulását.

3. 1989. március 22-én megalakult az **Ellenzéki Kerekasztal** (EKA). A **Nemzeti Kerekasztal** (NEKA) tárgyalásai 1989. június 13-tól szeptember 18-ig tartottak. Az Ellenzéki Kerekasztal kezdetben mint integrált politikai erő, később mint önálló hatalmi centrum jelent meg, amely tárgyalásra kényszerítette az állampártot, és a hatalmi jellegű döntések egyik legalizált alanyává vált ezzel.

4. Az MSZMP-n belül megerősödött a reformszárny, 1989 tavaszán Kecskeméten és Szegeden már önálló politikai erőként lépett fel. Ez az esemény az MSZMP-n belül hozott létre egy olyan politikai és hatalmi elkülönülést és szakadást, amelynek eredményeként fokozatosan a reformszárny vált a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalásokon a döntéshozatal folyamatában részt vevő tárgyalópartnerré.

5. *Az állampárt lebontása és felszámolása* 1989. október 6–9. között történt meg. A monopolisztikus hatalmi szerkezet és rendszer legfontosabb szervezeti bázisa, az állampárt és annak mintegy nyolc-kilencezres létszámú apparátusa megszűnt mint szervezett politikai erő és szervezett hatalmi tényező. Az MSZMP megszűnt állampárt lenni és betagozódott a kialakult többpártrendszerű struktúrába. Bár a politikai élet szélére sodródott, nem veszítette el politikai szerepét.

6. Az állampárt felszámolása után *a kormány önálló politikai erővé és hatalmi tényezővé vált.* A Németh Miklós által vezetett kormány fokozatosan vált le az MSZMP-ről, az MSZP politikai irányító szerepe 1989 októberétől már nem érvényesült a kormány felé. A kormány vált a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalásokon elfogadott egyezmények végrehajtásának legfontosabb szereplőjévé. A kormány az egyezménybe foglaltakat jogszabálytervezeteké, törvénytervezeteké átalakítva a parlament elé tárta.

7. *Az átmenet parlamentje* vállalta a parlamenten kívül megszerveződött hatalmi centrum (a Nemzeti Kerekasztal) egyezményeinek törvényi keretekbe foglalását, ezzel történelmi jelentőségű feladatot látott el a rendszerváltás előkészítésében és végrehajtásában. Bár az átmenet parlamentje nem volt önálló politikai erő, mégis a rendszerváltás legfontosabb politikai színterévé vált azáltal, hogy a kerekasztal-tárgyalásokon elfogadott megegyezéseket törvényi szintre emelte, a politikai egyezményeket legalizálta. (Hasonlóképpen az 1848. évi áprilisi törvényeket elfogadó nemesi–rendi parlament működéséhez, mely elfogadta a híres áprilisi törvényeket.)

8. 1989 tavaszától lényegileg *plurális szerkezetű többpártrendszer* alakult ki Magyarországon, amely azonban az 1990. tavaszi választásokig *parlamenten kívüli* többpártrendszerként létezett. Ez a legálisan működő, de parlamenten kívüli többpártrendszer – a kormány közvetítésével – politikai döntéseit a parlament által alkotott törvényekké változtatta. A kezdettől fogva versengő, parlamenten kívüli többpárti struktúra részben megnövelte a szervezett hatalmi erők és politikai tényezők számát, részben bomlasztotta az állampárton belül még meglévő hatalomkoncentrációt, és végül a politi-

kai versengés révén gyorsította az átalakulás folyamatát és a demokratikus politikai szocializációt.

9. Az 1990. évi parlamenti (március 25. és április 8.) és önkormányzati (szeptember 30. és október 14.) választások *a hatalmi elit tömeges méretű cseréjét* és átalakulását hozták magukkal, új politikai szereplők tömege került be a politikai vezetésbe.

Az új politikai elit átalakulását természetesen nem lehet csak a választásokhoz kötni. A 386 parlamenti képviselőből több mint 350 újonnan választott képviselő került be az első demokratikusan választott parlamentbe. A kormány tagjai egytől egyig új emberek voltak. A politikai államtitkárok és az adminisztratív államtitkárok, valamint a helyettes államtitkárok nagy része az új politikai pártok tagjai vagy párton kívüli személyek közül került ki. A választásokat megelőzően 65 bejegyzett pártalakulat jelent meg, amelyek közül 12 vett részt a parlamenti választásokon, s végül hat párt került be a parlamentbe. Az új politikai pártok megszerveződése és a politikai versengés következtében mintegy öt-hatezer új politikus került országos jelentőségű vezetői pozícióba. Az önkormányzati választásokon 2930 polgármestert választottak meg közvetlenül, akik közül mintegy ezer új polgármesterként került a helyi önkormányzatok élére. A közvetlenül választott önkormányzati képviselők száma 24 536 volt. Hivatalos adatok híján csak becsülni tudjuk azt, hogy a helyi képviselőknek mintegy 80 százaléka új politikus volt, akik a korábbi tanácsrendszerben nem voltak tanácsstagok.

Az új parlament 1990. május 2-án ült össze. Az új kormány bemutatkozására május 23-án került sor. (Előtte az **MDF** és az **SZDSZ** április 29-én megegyezett a legfontosabb alkotmányjogi kérdésekben és az ideiglenes köztársasági elnöki pozíció betöltésében. E **megállapodást** május 2-án hozták nyilvánosságra.)

1989 tavasza és 1990 ősze között a magyar politikai elit mintegy 80–90 százalékban kicserélődött. Az átalakulás legalább tízezer személyt érintett, tehát több mint tízezer új szereplő került a magyar politikai vezetésbe 1990 tavaszán, majd őszén.

Rendszerváltoztató politikai erők és szervezetek

A rendszerváltás folyamatában 1987 a rendszerváltás szellemi előkészítésének, a válságdiagnózisok és a radikális reformprogramok kidolgozásának az éve; 1988 a pártosodás éve: egyrészt ekkor jelennek meg a pártprogramok köré szerveződő ellenzéki pártok, másrészt ekkor történik meg a kádári vezetés leváltása, az MSZMP belső pluralizálódása és a reformerők előretörése.

1989 a „kerekasztalok” éve; kétségtelen tény, hogy az 1989-es év legfontosabb eseménye és a rendszerváltoztatást meghatározó, azt felgyorsító po-

MDF–SZDSZ megállapodás:

az MDF és az SZDSZ vezetőinek megállapodása arról, hogy a köztársasági elnököt az országgyűlés válassza, a jelölt Göncz Árpád legyen, a kétharmados elfogadást igénylő törvények számát jelentősen lecsökkentik, bevezetik a konstruktív bizalmatlansági indítványt, amely szerint a bizalmatlansági indítvány benyújtásához meg kell nevezni az új miniszterelnöknek javasolt személyt. A megállapodás 1990. április 29-én született, május 2-án, az új Országgyűlés alakuló ülésének napján hozták nyilvánosságra.

Antall József (1932–1993)

litikai-hatalmi tényező az Ellenzéki Kerekasztal megalakulása és működése, majd a Nemzeti Kerekasztal tárgyalásainak lefolytatása és a megállapodás elfogadása volt.

Az alkotmányos rendszerváltást megvalósító legfontosabb döntések 1989-ben születtek meg. Nem túlzás tehát 1989-et tekinteni – a szűkebb értelemben vett – rendszerváltás évének. A rendszerváltás megvalósítása és befejezése átnyúlik 1990-re, a márciusi–áprilisi országgyűlési választásokra, az új országgyűlés és az új kormány megalakulására és az 1990 őszi önkormányzati választásokra.

Az EKA: az „Első Kerekasztal”

Az Ellenzéki Kerekasztal és annak szervezetei, tárgyalódelegációi és szakértői lényegileg 1989. március 22-től 1989. szeptember 18-ig működtek.

Az 1987–1988-ban megalakuló ellenzéki, független szervezetek összefogásának gondolata 1988 november–decemberében vetődött fel. Nyilvánvaló volt, hogy az állampárt hatalmát ellensúlyozó, egymást segítő koordináció elengedhetetlen. Az első nem formális, még változó személyi összetételű megbeszélésre 1988. december 5-én, hétfőn, 10 órakor a Semmelweis Ignác Orvostörténeti Múzeumban került sor Antall József igazgatói szobájában. A résztvevőket Vigh Károly, a Bajcsy-Zsilinszky Baráti Társaság elnöke hívta meg a megbeszélésre; a következők voltak jelen: Antall József, Vigh Károly, Csoóri Sándor, Bába Iván, Bihari Mihály, Göncz Árpád, Mécs Imre, Mészöly Miklós, Szabó Miklós.

A résztvevők nem képviseltek semmilyen testületet, de az alábbi szervezetekhez kapcsolódtak: Bajcsy-Zsilinszky Baráti Társaság (BZST), Magyar Demokrata Fórum (MDF), Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ), Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP), Szabad Kezdeményezések Hálózata (SZKH).

A tervek szerint a kört teljesebbé kívánták tenni a későbbiekben.

A nem formális megbeszélés elején Vigh Károly elmondta, hogy szervezési és szervezeti koordinációra van szükség azért, hogy az MSZMP „szalámitaktikáját” kivédjék a független fórumok. Álláspontja szerint két területen lehet előrelépni: kifelé egy *szóvivői testületet* kellene alakítani; befelé pedig egy *politikai koordinációs testületet* kellene létrehozni a fontosabb politikai lépések és álláspontok egyeztetése érdekében.

Az összefogás lehetséges nevéként a következők vetődtek fel: Alternatív Szervezetek Egyeztető Fóruma, Független Demokratikus Alternatív Politikai Szervezetek Szövetsége. A résztvevők célja az volt, hogy koordinációs megbeszéléseket és egyeztetéseket tartsanak anélkül, hogy bármiféle hierarchia jönne létre a szervezetek között. Az informális megbeszélések folytatódtak változó, majd bővülő részt vevő körrel.

1988 decemberében a résztvevők közös nyilatkozatot adtak ki a sajtó részére. A nyilatkozat hangsúlyozza: „*A független politikai és társadalmi szervezetek, szövetségek és pártok a legnagyobb felelősségtudattal kívánják szolgálni az alkotmányos és demokratikus Magyarország megteremtésére irányuló törekvéseket, a súlyos gazdasági, társadalmi és erkölcsi válságból történő kiemelke-*

désüket. A hatalom s a társadalom kiegyezése csak a nemzeti közmegegyezés szellemében, azoknak az elveknek és eszméknek az alapján jöhet létre, amelyek összevágtnak a magyar nép történeti tudatával és erkölcsi érzékével.”

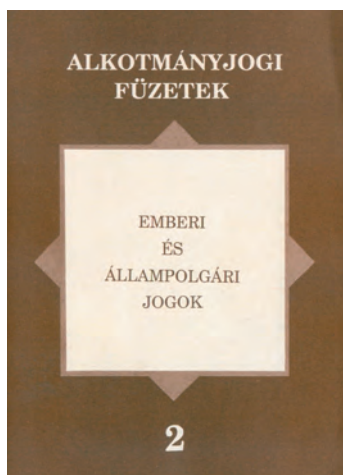
A nyilatkozat végül – méltányolva az állampárt reformszárnyának erőfeszítéseit – így fejeződik be: „Bízunk a Magyar Szocialista Munkáspárt reformpolitikusaiban és a magyar néphez hű párttagok nagy többségének józan felismerésében és hasonló nemzeti felelősségtudatában.”

Az MSZMP 1989 februárjában nyilvánítja ki először szándékát arra vonatkozóan, hogy hajlandó két- és többoldalú megbeszélések folytatására „a hatalom gyakorlásának új módjáról”, mégpedig minden törvényes keretek között működő szervezettel. A február 10–11-i KB-határozat példátlan abban a tekintetben, hogy a hatalmat ténylegesen birtokló állampárt kinyilvánítja szándékát tárgyalások folytatására a hatalomgyakorlásról. Igaz, hogy a tárgyalások folytatására feltételeket is szab, kimondva, hogy az „együtműködés feltétele az **Alkotmány**, a törvények megtartása, a társadalmi fejlődés szocialista útjának elfogadása, nemzetközi szövetségi kötelezettségeink tiszteletben tartása, törekedve a két katonai tömb egyidejű felszámolására.” A tárgyalások politikai feltételét és kereteit tehát a KB-határozat még a szocialista társadalmi berendezkedés elfogadásához köti. A KB-határozatban bejelentik, hogy egyúttal munkacsoportot hoznak létre az érdemi tárgyalások előkészítésére az új alkotmány előkészítéséről, a választási rendszer átdolgozásáról, a gazdaság stabilizálásáról, a szociális biztonság megteremtéséről. A határozat nem zárja ki, hogy „a megbeszélések elvezethetnek egy állandó konzultációs fórum létrehozásához”. Az állandó konzultációs fórumnak még nem adnak nevet. A határozat kinyilvánítja azt, hogy „létezhetnek alkotmányos keretek között, ellenzékként megjelenő mozgalmak, pártok. Az MSZMP ezekkel is párbeszédre törekszik, vitázik és amiben szükséges, politikai harcot folytat [...] Az MSZMP kinyilvánítja szándékát, hogy társadalmunkban meghatározó szerepet kíván betölteni.” Hozzáteszi, hogy „meghatározó szerepét politikai eszközökkel, [...] meggyőzéssel kívánja biztosítani.” Elismeri, hogy a pártnak ahhoz, hogy a társadalmi változások élén haladjon, mindenekelőtt önmagát kell megújítania. Még ha az MSZMP KB politikai feltételekhez kötötte is tárgyalási hajlandóságát, az, hogy kinyilvánította együttműködési készségét, az állampárt részéről a legfontosabb kezdő lépés volt a magyarországi tárgyalásos rendszerváltás elindulásában.

Az MSZMP KB szándéknyilatkozatára a demokratikus szervezetek a hat nap múlva, 1989. február 17-én megjelent nyilatkozatban reagálnak. Önmagukat „független politikai szervezetek, szövetségek és pártok” csoportjaként jelölik meg. Tizenegy szervezet nevében (BZST, Erdélyi Szövetség, Fidesz, Független Jogász Fórum, FKGP, MDF, MSZDP, SZDSZ, SZKH, TIB, Veres Péter Társaság) üdvözlik az MSZMP február 17-i nyilatkozatát és „*azt a demokratikus Magyarország megteremtéséhez vezető úton fontos lépésnek tartják*”. Külön kiemelik, hogy üdvözlik az 1956-tal kapcsolatos állásfoglalást, amely megerősíti az 1956-os események népfelkelésként való minősítését. Az 1956-tal kapcsolatos állásfoglalást előrelépésnek, de távolról sem kielégítőnek tartják. Fontosnak tartják az ugyancsak a február 11-i KB-határozatban kifejtett álláspontot, amely szerint az MSZMP vezető testülete elfogadta a többpártrend-

Alkotmány:

az alkotmány különleges törvényt jelent, alaptörvényt, amely kifejezi a társadalmi berendezkedés alapjait, és amelyben az állam önmagát korlátozza vagy biztosítja polgárai számára az alapvető jogokat, valamint megszabja a hatalom gyakorlásának törvényes kereteit és szervezetét. Az alkotmány egy adott jogrendszer legmagasabb szintű jogi normája, minden más jogszabály belőle meríti érvényességét. A formailag egyetlen, írott törvénybe foglalt, úgynevezett *chartális alkotmánnyal* élesen szemben áll – a mára már igen ritka – *történeti alkotmány*, amely az adott állam történelmi fejlődése során megalkotott legfontosabb törvényeknek, deklarációnak és más szabályoknak az összessége. Utóbbi tipikus példája Nagy-Britannia alkotmánya, amelynek még az 1215-ben I. (Földnélküli) János által kiadott, az angol nemesség jogait biztosító *Magna Charta Libertatum* is a részét képezi. Az alkotmányosság legfontosabb követelményei a népszuverenitás és a népképviselés, a hatalmi ágak szétválasztása és egyensúlya, a törvények uralma, az egyenjogúság elve és az emberi jogok deklarálása. Az alkotmánnyal szemben támasztott alapvető igény továbbá, hogy ne csak kimondja a jogokat, hanem garanciákat is teremtsen azok érvényesülésére.

szert. Örömeiket fejezik ki, hogy az MSZMP vezetésének reformszárnya erősödött meg, és nem a rendpárti szárny.

A nyilatkozat legfontosabb része az, amelyben kimondják, hogy „*A demokratikus folyamat gyorsítása, szilárdabb és szélesebb politikai bázisra helyezése céljából nemzeti kerekasztal-tárgyalást javasolunk a kormánnyal, az MSZMP vezetése és a demokratikus politikai szervezetek részvételével*”. A kapcsolatfelvétel keretében először jelenik meg a „nemzeti kerekasztal” megjelölés és kifejezés. A nyilatkozók ekkor még három résztvevős tárgyalást és kerekasztal-megbeszélést képzelnek el: a kormány, az MSZMP és a demokratikus politikai szervezetek részvételével.

A tárgyalásokra való hajlandóság kölcsönös kifejezése után a tárgyalásos rendszerváltás előkészítésében fontos lökést jelentett a Független Jogász Fórum 1989. március 15-i felhívása és felajánlkozása. Az 1988. november 5-én megalakult, 135 jogász részvételével működő szakmai fórum vezetőjeként dr. Kónya Imre ügyvéd jelenti be, hogy a Független Jogász Fórum vállalja „a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások” megszervezését, a vélemények egyeztetését és az egyeztetett álláspontok szakmai kidolgozását.

Az Ellenzéki Kerekasztal 1989. március 22-én, sok tekintetben az első „szabad” március 15-i ünneplések hatása alatt alakult meg formálisan is. Az EKA az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Büntetőjogi Tanszékének szemináriumi helyiségében jött létre dr. Kónya Imre és felesége, dr. Kutrucz Katalin, a Büntetőjogi Tanszék adjunktusának szervezőmunkája révén. Az EKA-t megalakító nyolc szervezet a következő volt:

1. Bajcsy-Zsilinszky Baráti Társaság;
2. Fiatal Demokraták Szövetsége;
3. Független Földmunkás és Kisgazdapárt;
4. Magyar Demokrata Fórum;
5. Magyar Néppárt;
6. Magyarországi Szociáldemokrata Párt;
7. Szabad Demokraták Szövetsége és a
8. Független Szakszervezetek Demokratikus Ligája
(megfigyelői státusban).

Később csatlakozott az EKA-hoz kilencedik résztvevőként a Kereszténydemokrata Néppárt.

A kilenc tagú EKA-szervezet 1989. március 22-étől működött és vett részt később a NEKA tárgyalásain és játszott azokon meghatározó szerepet 1989. szeptember 18-ig. Az EKA ugyan tartott még megbeszéléseket 1989 végén, sőt 1990 elején, de igazán meghatározó politikai szerepet március 22-étől szeptember 18-ig terjedő, mintegy hat hónapos időszakban töltött be. A magyar társadalom történetében először jelent meg az állampárti politikai rendszer keretein belül egy plurális szerveződésű politikai szervezet, amely bejelentette igényét és határozott szándékát arra, hogy az akkor még hatalmon lévő állampárttal tárgyalásokat kíván folytatni és e tárgyalásokon egységes álláspontot fog képviselni. Az EKA célja az volt, hogy egységes álláspontot alakítson ki és képviseljen a többpártrendszerű

demokráciába való átmenetről és az átmenet után kialakítandó alkotmányos berendezkedésről. Az EKA által megtárgyalásra javasolt témakörök a következők voltak:

- > az alkotmány módosítása;
- > a büntető törvénykönyv politikai bűncselekményekkel kapcsolatos részérének módosítása;
- > a választójogi törvény előkészítése;
- > a többpártrendszert előkészítő törvény elfogadása.

Megalakulását az EKA március 30-án kelt levelében hivatalosan is „bejelenti az MSZMP-nek”. Az EKA megszerveződése láthatóan váratlanul érte az MSZMP vezetését, mert elég hosszú ideig nem adott választ. Az MSZMP vezetői külön-külön megbeszéléseket kívántak folytatni az EKA egyes szervezeteivel, ezek azonban nem vezettek eredményre.

A láthatóan defenzívába szoruló és kapkodó pártállami vezetéshez 1989. április 19-én már gyakorlati javaslatokat tartalmazó dokumentumot juttattak el az EKA szervezetei, ezzel újabb lépést tettek az MSZMP-vel való tárgyalások megkezdése érdekében. A javaslat címe: *Az Ellenzéki Kerekasztal javaslatai az MSZMP Központi Bizottsághoz a tárgyalásokról*. A dokumentumban leszögezik, hogy az EKA készen áll az MSZMP-vel való érdemi politikai tárgyalásokra. Sételmezik, hogy március 30-án az MSZMP KB-hoz eljuttatott levelükre választ nem kaptak. Szorgalmazzák a tárgyalások mielőbbi megkezdését. A tárgyalások előfeltételeként szabják, hogy azon a kerekasztalt alkotó valamennyi szervezet részt vegyen. A tárgyalások formájaként kétoldali tárgyalási formát javasolnak az MSZMP delegációja, illetve az EKA delegációja között. A tárgyalás pontjait némileg kibővítve sorolja fel a dokumentum. Tárgyalni kívánnak az országgyűlési választások időpontjáról és ezen kívül hét témakörrel:

- > a pártok megalakulásáról és működéséről;
- > a sajtó- és információs törvényről;
- > a büntető törvénykönyv és a büntető eljárásjogi törvény módosításáról;
- > a választójog újraszabályozásáról;
- > a népszavazásról;
- > a demokratikus átmenetet akadályozó rendelkezések hatályaon kívül helyezéséről;
- > és végül az erőszakos visszarendeződés elleni garanciák biztosításáról.

Felhívják az MSZMP vezetését, hogy fejezze ki tárgyalási szándékát, most már nem általánosságban, hanem konkrétan az EKA-val és az EKA szervezeteivel.

A tárgyalások előkészítése, az előkészítő megbeszélések végül is majdnem két hónapot vettek igénybe. A hét hétig tartó előkészítő megbeszéléseken az EKA részéről Tölgyessy Péter és Sólyom László vett részt, míg az MSZMP részéről Fejti György KB-titkár és Pozsgay Imre. Az MSZMP Központi Bizottságának válasza május 8-án elfogadott határozatában jelenik meg, amelyben javasolja „politikai egyeztető fórum” létrehozását. Javasolja,

Szűrös Máttyás

hogy a tanácskozások megkezdése előtt a résztvevők nyilvánítsák ki, hogy tiszteletben tartják az alkotmányosság elveit, elismerik egymást egyenrangú tárgyalófélnek, a tanácskozás ideje alatt tartózkodnak minden olyan egyoldalú lépéstől, amely megghiúsítaná a tárgyalások eredményességét. Kívánatosnak tartják, hogy politikai megállapodások előzzék meg a törvényalkotást. A május 8-i KB-határozatban már nem szerepel a tárgyalások feltételeként a szocialista társadalmi berendezkedés és fejlődés elfogadása.

Az MSZMP tárgyaló partnernek fogad el minden olyan szervezetet – köztük az Ellenzéki Kerekasztalhoz tartozókat is –, amelyek az alkotmányosság talaján állnak és kötelezettséget vállalnak az egyesületi törvényen alapuló működésre.

Az egyeztető fórum napirendjére a politikai rendszer reformjával, a demokratikus átmenet megvalósításával kapcsolatos sarkalatos törvények témakörét javasolják, így:

- › az Alkotmánybíróságról;
- › a köztársasági elnöki intézményről;
- › a pártokról;
- › a választójogról;
- › a tájékoztatásról és az információról szóló törvénytervezeteket.

Szükségesnek tartja az MSZMP, hogy sor kerüljön a pártok működési feltételeinek rendezésére – a kormányzati szervek bevonásával – a megbeszélések részeként. Javasolják a gazdasági válság leküzdésére, a szociális feszültségek enyhítésére irányuló intézkedések kidolgozását is.

Ügyrendi javaslatai keretében javasolja az MSZMP, hogy a tanácskozások plenáris üléseken és bizottságokban folyjanak. A felek azonos időtartamú felszólalási lehetőséget kapjanak. A plenáris ülések helyszíne az Országgyűlés épülete legyen, a plenáris ülések a sajtó számára nyilvánosak legyenek, viszont a bizottságok zárt ajtók mögött dolgozzanak.

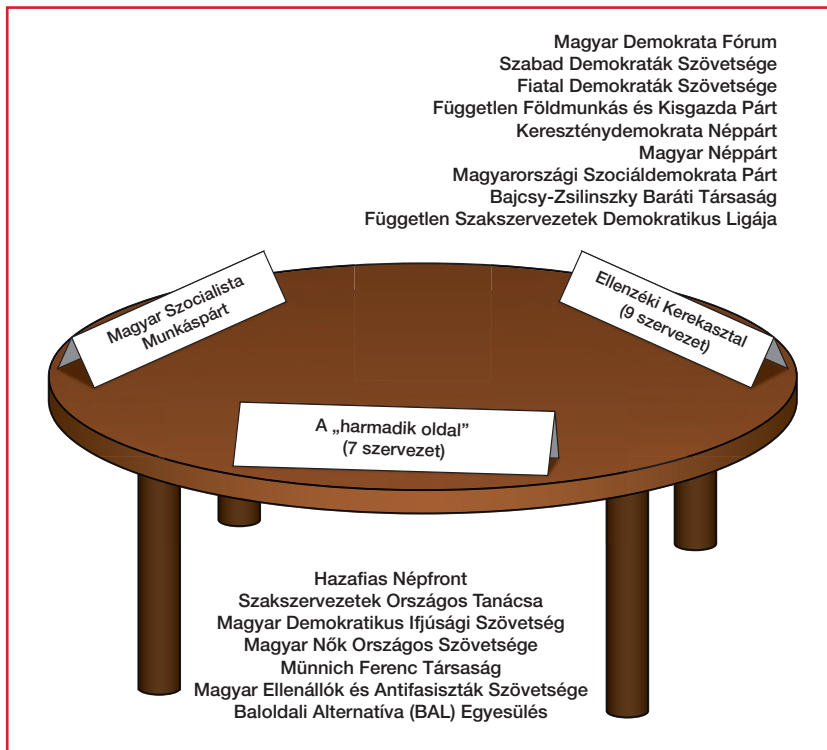
Az EKA 1989. május 18-án „üdvözlő levelet” küldött az MSZMP Reformkörök II. szegedi találkozójára. Ezen a napon lépett be az EKA-ba a KDNP.

A NEKA: a „Második Kerekasztal”

A Nemzeti Kerekasztal megalakulására 1989. június 13-án a Parlament épületének Vadásztermében került sor. Az ülést Szűrös Máttyás, az országgyűlés elnöke nyitotta meg. A három oldal résztvevői közül Grósz Károly az MSZMP részéről, Kónya Imre a kilenc szervezetet magába tömörítő EKA részéről és Kukorelli István, a hét szervezetet magába foglaló harmadik oldal részéről üdvözölték a NEKA megalakulását és a tárgyalások megkezdését.

Az első érdemi megbeszélésre az 1989. június 21-i plenáris ülésen került sor. Hat albizottság felállításában állapodtak meg, amelynek a feladatai:

- › az Alkotmány módosításának a kidolgozása;
- › a politikai pártok működésének és gazdálkodó tevékenységének szabályozása;

- › az országgyűlési választások előkészítése, a büntető törvénykönyv és a büntetőeljárásról szóló törvény módosítása;
- › a tájékoztatás és az információs ügyek megtárgyalása;
- › az erőszakos megoldásokat kizáró jogi garanciákat megtárgyaló albizottság felállítása.

Antall József 1989. június 13-ától kapcsolódott be a NEKA tárgyalásaiba. A tárgyalásokon a szakmai és politikai vezérszerepet Antall József, Tölgyessy Péter és Orbán Viktor játszotta. Az MSZMP részéről Fejti György kezdetben próbálta taktikai manőverekkel lelassítani és megakadályozni a megállapodás megszületését. A hazai sajtó a „politikai Bermuda-háromszögben evező hajóként” aposztrofálta a NEKA-t. Augusztustól Pozsgay Imre vette át az MSZMP tárgyalódelegációjának a vezetését, s ennek következtében jelentősen felgyorsultak az események.

A nyár folyamán majdnem megfeneklő tárgyalások augusztus második felében gyorsultak fel. Ehhez nagymértékben hozzájárult az MSZMP Politikai Intéző Bizottságának (PIB) 1989. augusztus 15-i határozata a politikai egyeztető tárgyalások felgyorsításáról. A PIB határozatát az MSZMP négytagú elnöksége 1989. augusztus 28-i ülésén jóváhagyta. A dokumentum szerint az MSZMP fontos érdeke, hogy az átmenet fő politikai és jogi kérdéseiben létrejöjjön a konszenzus és a megegyezés. A határozat megállapítja, hogy az Alkotmány egyes elvi tételeiben, a köztársasági elnöki jogintézmény és az MSZMP vagyoni helyzete kérdésében jelentős ellentétek vannak a politikai egyeztető tárgyalásokon részt vevő felek között.

A dokumentum rögzíti az MSZMP tárgyalócsoportjának tárgyalási pozícióját:

Pozsgay Imre

Tölgyessy Péter

- › A békés politikai átmenethez és a többpártrendszerű berendezkedés megteremtéséhez szükséges alkotmánymódosításokat vállalják. Az Alkotmányban a szocializmus kifejezés mint alapérték egy helyen szerepeljen. Ezzel együtt jelenjenek meg a polgári szabadságjogok érvényesülésének garanciái is.
- › Szükség van a köztársasági elnöki intézmény létrehozására. Ragaszkodni kell a népszavazás útján történő elnökválasztáshoz. A köztársasági elnököt az általános választásokkal egyidejűleg válasszák meg.
- › Szorgalmazniuk kell az Alkotmánybíróság felállítását. Először öt bíró megválasztását javasolják, az intézmény létrehozását az új parlament feladatává teszik.
- › Elfogadják az állampolgári jogok szóvivője, valamint az Állami Számvevőszék intézményének a létrehozását. Megegyezés esetén ezeket az intézményeket már a jelenlegi parlament is létrehozhatja.
- › Elutasítják, hogy a pártok működésére vonatkozó jogi szabályozás tárgykörébe vonják az MSZMP és a többi társadalmi szervezet pénzügyi, vagyoni helyzetének a kérdését. Ugyanakkor egyértelművé teszik: az MSZMP határozott szándéka, hogy vagyoni helyzetét saját funkciójának változásához igazítja. Jelentős nagyságrendben átad ingatlanokat az állami szerveknek, oktatási, egészségügyi, szociális és más célokra. Az MSZMP támogatja, hogy az állami szervek segítsék elő az új, illetve újból működő pártok alap-infrastruktúrájának megteremtését.
- › Elfogadják a pártok jogi szabályozásával összefüggésben, hogy az alkotmánybírák és a bírák egyesülési jogát az alkotmány korlátozza; úgy vélik azonban, hogy biztosítani kell a katonák, a rendőrök egyesülési jogát, az ő párttagságuk korlátozása alapvető emberi szabadságjogokat sértene; készséget mutatnak, hogy a közhatalmi intézményekben ne működjenek pártszervezetek.
- › Az MSZMP elfogadja, hogy a pártok nem épülhetnek be a munkahelyek szervezeti, vezetési struktúrájába, munkaidőben a munkahelyeken semmiféle tevékenységet nem folytathatnak; a pártok munkahelyi szerveződésében azonos lehetőséget kell biztosítani a pártok működéséhez.
- › Elfogadható az MSZMP számára kompromisszumos megoldásként, hogy 350 képviselői helyre fele-fele arányban listás, illetve egyéni választókerületi rendszerben válasszák a képviselőket.

NEKA-megállapodás:

1989. szeptember 18-án elfogadott megegyezés a politikai rendszerváltásról és az azt elősegítő hat törvénytervezetről. 15 szervezet képviselői írták alá: az MSZMP, az EKA hét szervezete és a „harmadik oldal” hét szervezete. Az SZDSZ és a Fidesz képviselői nem írták alá, mert nem értettek egyet az-za, hogy az első köztársasági elnököt még 1989-ben és közvetlenül válasszák meg.

A NEKA-megállapodás

Az augusztus végén felgyorsuló tárgyalások eredményeképpen 1989. szeptember 18-án került sor a politikai egyeztető tárgyalások keretében elfogadott **megállapodás** ünnepélyes aláírására.

A megállapodás ténylegesen az MSZMP radikális reformszárnyának és az EKA-ba tömörült ellenzéki pártoknak az álláspontját tartalmazta.

A NEKA munkájában több mint ezer közreműködő vett részt. Közvetlenül tárgyaló személyként hatvan politikus és szakember kapcsolódott be a megállapodás és a megállapodáshoz csatolt hat törvénytervezet kidolgozásába. A Nemzeti Kerekasztal-tárgyalásokon részt vevő és az aláírásra összegyűlt 17 szervezetből végül is 15 írta alá a megállapodást. Az Ellenzéki Kerekasztal kilenc pártja közül kettő, a Szabad Demokraták Szövetsége és a Fidesz azért nem írták alá a megállapodást – bár kulcsszerpet játszottak annak előkészítésében –, mert nem értettek egyet a közársasági elnöknek a szabad parlamenti választások előtti és közvetlen megválasztásával.

A megállapodáshoz csatolt hat törvényjavaslat a következő volt:

1. Az Alkotmányt módosító törvényjavaslat;
2. Az Alkotmánybírósról szóló törvény;
3. A pártok működéséről és gazdálkodásáról szóló törvény;
4. Az országgyűlési képviselők választásáról szóló törvény;
5. A büntető törvénykönyv módosításáról szóló törvény;
6. A büntetőeljárásról szóló törvény módosításáról szóló törvény.

A megállapodásba foglalt feladatok címzettje a kormány és az országgyűlés. A felek felkérlik a kormányt: gondoskodjon arról, hogy a törvényjavaslatokat az országgyűlés elé terjessze. A megegyezés időbeli hatályát a szabad választások útján létrejövő új országgyűlés alakuló üléséig tartó időben határozzák meg. A politikai megállapodások tehát ezen időszakra vonatkoznak.

A megállapodás rögzíti, hogy az egyeztető tárgyalások résztvevői politikai, illetve személyi sérthetetlenséget élveznek a megbeszélésekkel összefüggésben kifejtett tevékenységükért. Felkérlik a belügyminisztert, az igazságügy-minisztert, a legfelsőbb bíróság elnökét és a legfőbb ügyészt, hogy az érintettek e sérthetetlenségét biztosítsák.

A kormány feladatául szabják, hogy a pártok és a megújuló társadalmi szervezetek működéséhez szükséges „méltányos feltételeket megteremtse, a képviselőválasztás jelöltjeinek kampányára az állami költségvetésből mintegy százmillió forintot biztosítson”, kéri a Munkásörség „visszafejlesztését”. Erre októberben (1989. évi XXX. évi törvény) sor is került, a jogutód nélküli feloszlítás formájában és a fegyverek begyűjtésével.

A háromoldalú Nemzeti Kerekasztal 1989. június 13-tól 1989. szeptember 18-ig működött, és ez alatt az idő alatt töltötte be történelmi szerepét a megegyezéses magyar rendszerváltásban. Legfontosabb szerepe az volt, hogy *egy plurálisan megszerveződött döntéshozó szervezetbe, hatalmi centrumba integrálta a legfontosabb rendszerváltoztató erőket*. A NEKA mindhárom oldala plurálisan szerveződött politikai intézmény volt:

1. Az EKA pártjai és résztvevői eleve megtartották szervezeti és politikai önállóságukat, és a kialakuló versengő többpártrendszer meghatározó politikai erői voltak a megállapodás előtt és maradtak a megállapodás után is.
2. Az MSZMP belső pluralizáltsága 1988 májusa óta nyilvánvaló volt, három-négy, egymástól lényegesen eltérő „belső párt” működött

Orbán Viktor

Szabad György és Pető Iván

benne. Az éles belső megosztottság megmutatkozott Fejti György tárgyalásvezető húzó-halasztó, az átmenetről szóló megállapodást akadályozó szerepében, ami majdnem a NEKA csődjéhez vezetett.

3. A NEKA harmadik oldalához tartozó hét szervezetet szinte semmi sem fűzte egymáshoz. A „harmadik oldal” léte is az MSZMP Fejti-féle vonalának taktikai akciója volt azért, hogy ne egyedül kelljen tárgyalnia és megegyeznie az EKA-val, s hogy ne az MSZMP legyen a „legbaloldalibb” szervezet a tárgyalók között, hanem például a Münnich Ferenc Társaság vagy az Ellenállók és Antifasiszták Szövetsége.

A NEKA legfontosabb pártjai az MDF és az SZDSZ voltak. A két párt tárgyalódelegációi és szakértői dolgozták ki a legfontosabb törvénytervezeteket, a megállapodás szövegtervezetét.

A NEKA harmadik legfontosabb résztvevője a rendszerváltást és annak politikai-jogi kereteit fokozatosan elfogadó MSZMP tárgyalódelegációja. Az MSZMP reformvezetői és testületei rendszerváltató politikai erővé váltak a NEKA tárgyalások előtt 1989 tavaszától és a NEKA tárgyalások alatt.

A NEKA politológiai szempontból

- › parlamenten kívüli intézmény volt, amely plurálisan szervezett, egymástól lényegesen eltérő, de a rendszerváltás politikai-jogi kereteit elfogadó szervezetekből állt;
- › a megállapodás és a hozzá kapcsolódó hat törvénytervezet elfogadásával a magyar átmenetet meghatározó hatalmi szervezet és centrum volt;
- › szociológiai értelemben a rendszerváltató törvénycsomag kidolgozása és elfogadása révén alkotmányozó hatalomként működött;
- › a megállapodás révén a kormányt és az országgyűlést a törvénytervezetek benyújtására és elfogadására kényszerítő hatalmi erőként lépett fel;
- › a NEKA és szervezetei, valamint politikai erői a rendszerváltás történelmi legitimitációját biztosították, megkérdőjelezhetetlenné téve és igazolva a rendszerváltás politikai megegyezésen alapuló és kompromisszumos formáját és tartalmát.

A rendszerváltató törvények három csoportja

Az alábbiakban a **rendszerváltató törvények** három nagy csoportját ismertetem.

I. A kormányzati apparátus előkészítette és beterjesztette az országgyűlés elé azokat a törvényjavaslatokat, amelyek még a *NEKA-megállapodás előtt* születtek meg és rendszerváltató szerepet tölthettek be. Az 1989 első felében elfogadott törvények többsége ma is része a magyar jogrendszernek. Ilyenek az

1989. február–június között, még az 1985-ben megválasztott országgyűlés által elfogadott törvények

- 1989. II. tv. az egyesülési jogról
- 1989. III. tv. a gyülekezési jogról
- 1989. VII. tv. a sztrájkról
- 1989. XIII. tv. a gazdálkodó szervezetek átalakulásáról
- 1989. XVII. tv. a népszavazásról

II. A NEKA-tárgyalások megindulása után – az ellenzéki pártok kérésére – további nagy jelentőségű törvényeket a kormány már nem terjesztett az országgyűlés elé.

A NEKA „rendszerváltoztató sarkalatos törvényeit” – a kormány előterjesztése alapján – 1989. október 17. és 20. között fogadta el az országgyűlés:

1989. október–december között, a szeptember 18-i NEKA-megállapodás alapján elfogadott törvények

- 1989. XXXI. tv. az Alkotmány módosításáról
- 1989. XXXII. tv. az Alkotmánybíróságról
- 1989. XXXIII. tv. a pártok működéséről és gazdálkodásáról
- a büntető törvénykönyv módosítása
- a büntetőeljárásról szóló törvény módosítása
- 1989. XXXIV. tv. az országgyűlési képviselők választásáról
- 1989. XXXV. tv. a köztársasági elnök választásáról

Az 1985-ben megválasztott országgyűlés legemlékezetesebb órái azok voltak, amikor 1989. október 21-én bejelentették, hogy október 23-án Szűrös Mátyás, az országgyűlés elnöke mint ideiglenes köztársasági elnök fogja kikiáltani a Magyar Köztársaságot.

Az országgyűlés november 23-án megválasztotta az Alkotmánybíróság első öt tagját, s az Alkotmánybíróság 1990. január 1-jén megkezdte működését. A következő öt tagot az új választások után megalakult országgyűlés választotta meg 1990 júniusában.

Az 1989 júniusában elfogadott népszavazási törvény alapján – támogató aláírások összegyűjtése után – kötelező népszavazást írt ki az országgyűlés 1989. november 26-ára. Az első országos népszavazás (az úgynevezett

Rendszerváltoztató törvények:

a politikai rendszer, az alkotmányos berendezkedés és az alapvető jogok demokratikus, jogállami szabályozását megvalósító törvények. Három nagy csoportjuk van: az első az 1989 tavaszán elfogadott törvények (például az egyesülési jogról, a gyülekezési jogról, a sztrájkról, a gazdasági szervezetek átalakulásáról, a népszavazásról), a második csoportba a NEKA-megállapodáshoz (1989. szeptember 18.) csatolt hat törvénytervezet (az Alkotmány módosításáról, az Alkotmánybíróságról, a pártok működéséről és gazdálkodásáról, az országgyűlési képviselők választásáról, a büntető törvénykönyv és a büntetőeljárás törvény módosításáról szóló törvények), a harmadik csoportba az 1990 nyarán elfogadott törvények tartoznak (az Alkotmányt módosító 1990. évi XL. törvény, a helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek választásáról szóló törvények).

„négyigenes népszavazás”) kérdései közül három – a Munkásörtség feloszlata, a munkahelyi pártszervezetek megszüntetése már megtörtént, az MSZMP vagyoni elszámoltatása pedig ekkorra már elkezdődött. Jelentősége már csak a köztársasági elnök választásának volt. A tét az volt, hogy az első köztársasági elnök megválasztására még a választások előtt – a tervek szerint az év végéig vagy januárban – kerüljön-e sor, és hogy a köztársasági elnököt közvetlenül a nép válassza-e? A szavazásra jogosultak 58 százaléka vett részt a népszavazáson, és a résztvevők 50,07 százaléka szavazott a parlamenti választások utáni elnökválasztásra.

A népszavazást kezdeményező SZDSZ-nek és Fidesznek a legfőbb célkitűzése az volt, hogy megakadályozzák az akkor nagy esélyes Pozsgay Imrénének (az MSZP jelöltjének) a köztársasági elnökké választását. Ez a népszavazás tette országosan ismert párttá egyúttal az SZDSZ-t.

III. Az országgyűlés 1990-ben még elfogadta a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvényt, amely az utolsó rendszerváltó törvény volt, melyet az 1985-ben megválasztott parlament fogadott el.

1990. tavaszán az új országgyűlés által elfogadott törvények

- 1990. IV. tv. a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról
- 1990. XVI. tv. az Alkotmány módosításáról
- 1990. XL. tv. az Alkotmány módosításáról („a paktum”)
- 1990. LXIV. tv. a helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek választásáról
- 1990. LXV. tv. a helyi önkormányzatokról

Az 1990. március 25-i és az április 8-i kétfordulós választások eredményeképpen a parlamenti képviselői helyek 42,4 százalékát az MDF, 23,8 százalékát az SZDSZ, 11,4 százalékát az FKgP, 8,6 százalékát az Agrárszövetség szerezte meg. Az új országgyűlés 1990. május 2-án tartotta alakuló ülését.

Április 29-én az MDF és az SZDSZ vezetői pártközi megállapodást írtak alá, melyet az országgyűlés alakuló ülésének napján hoztak nyilvánosságra. A megállapodás legfontosabb pontjai a következők voltak:

- › a két párt támogatja a kétharmados többséghez kötött törvények számának csökkentését;
- › a kormánnyal szemben az úgynevezett konstruktív bizalmatlansági indítvány bevezetését;
- › a köztársasági elnököt az országgyűlés választja meg;
- › a köztársasági elnöki pozícióra Göncz Árpádot jelölik.

A rendszerváltoztató országgyűlésben 1990. május 23-án megszavazták az új kormányt, melyet az MDF, az FKgP és a KDNP koalíciója alkotott Antall József vezetésével.

Az országgyűlés június 19-én módosította az Alkotmányt az 1990. évi XL. törvénnyel az MDF–SZDSZ megállapodásnak megfelelően. Göncz Árpádot az országgyűlés 1990. augusztus 3-án – az első fordulóban – megválasztotta a Magyar Köztársaság elnökévé.

Az alkotmányos rendszerváltás törvényei közül már csak az önkormányzatokra vonatkozó törvények megalkotása hiányzott. Ezt a törvényhozási feladatot az új országgyűlés 1990. augusztusában teljesítette, amikor elfogadta az önkormányzatokról szóló, és az önkormányzati képviselők és polgármesterek megválasztásáról szóló törvényeket.

Ezek a törvények szüntették meg Magyarországon a szovjet típusú „tanácsrendszert”. Az önkormányzati választásokra 1990. szeptember 30-án és október 14-én került sor. A közvetlenül választott polgármesterek 83 százaléka független, párton kívüli volt. A rendszerváltoztató törvények harmadik csoportját már az új országgyűlés fogadta el 1990 nyarán, ez a testület hozta létre a Magyar Köztársaság új alkotmányos intézményeit.

Göncz Árpád, a Magyar Köztársaság elnöke (1990–2000)

Az alkotmányos rendszerváltás tartalma és összegezése

A rendszerváltás tartalmát leginkább az alkotmányos rendszer és a társadalmi berendezkedés változásán keresztül tudjuk érzékeltetni, ezt szemlélteti az alábbi táblázat:

Intézmény	A rendszerváltás előtt (1988–1989)	A rendszerváltás után (1989–1990)
Államforma és az állam jellege	Magyarország népköztársaság és szocialista állam, amelyben minden hatalom a dolgozó népé.	Magyarország köztársaság, amely független, demokratikus jogállam, és amelyben minden hatalom a népé.
Társadalmi berendezkedés	Magyarország társadalmá szocialista társadalom, amelyben az állam védi a dolgozó nép szabadságát és hatalmát, és harcol minden kizsákmányolás ellen.	Az alkotmány a társadalmi rend és a társadalmi berendezkedés jellegét nem határozza meg.
A hatalom jellege és tartalma	A társadalom vezető osztálya a munkásosztály, amely a hatalmat a parasztsággal, az értelmiséggel és a társadalom többi dolgozó rétegével együtt gyakorolja. A szocializmus építésében részt vesznek a társadalmi szervezetek. A Magyar Népköztársaság része a szocialista világrendszernek, fejleszti és erősíti barátságát a szocialista országokkal.	Minden hatalom a népé, amely a népszuverenitást választott képviselői útján, valamint közvetlenül gyakorolja. Tilos a hatalom erőszakos megszerzése vagy kizárólagos birtoklása. Az ilyen törekvessel szemben mindenki jogosult és köteles törvényes úton fellépni.
A hatalom osztálytartalma	A dolgozó nép, és azon belül is a munkásosztály gyakorolja a hatalmat.	A hatalom osztályjellegére az alkotmány nem utal, társadalmi réteget vagy osztályt mint a hatalom birtokosát nem emel ki. A hatalom a népet illeti meg.

Intézmény	A rendszerváltás előtt (1988–1989)	A rendszerváltás után (1989–1990)
Pártrendszer és pártalapítás	<p>A társadalom vezető ereje a munkásosztály marxista-leninista pártja. Ez a formula fejezi ki a magyar társadalom politikai rendszerének pártközpontúságát, az egyetlen párt kizárólagos hatalmi pozícióját, a párturalom és a pártszuverenitás érvényesülését. Ebből a formulából (Alkotmány 3. §) vezette le az alkotmányos legitimitását az MSZMP. Ebből következett, hogy az állami szervek pártirányítás alatt álltak. Ebből a formulából fakad a párt első titkárának hatalmi pozíciója, uralmi szerepe, hadsereg-főparancsnoki jogosítványa. A párt vezető testületének tagjai (Politikai Bizottság, Központi Bizottság) vezető párttisztvisélőkkel egy időben állami szervezetek és intézmények vezető tisztségeit is betöltötték. Így a párt első titkára mindig tagja volt a Népköztársaság Elnöki Tanácsának, az Elnöki Tanács elnöke tagja volt a Politikai Bizottságnak, a kormányfő tagja volt a Politikai Bizottságnak, a Hazafias Népfront első titkára vagy elnöke általában tagja volt a Politikai Bizottságnak, ugyanígy a Szakszervezetek Országos Szövetségének elnöke is tagja volt a Politikai Bizottságnak. A pártállami hatalmi szerkezet alapját teremtette meg a 3. § és az összeférhetlenségi szabályok hiánya, amellyel szemben éppen hogy az összeférhetőség, a vezető párt- és állami funkciók együttes betöltésének a rendszere volt a jellemző.</p>	<p>A pártok szabadon alakulhatnak és tevékenykedhetnek, és közreműködnek a népakarat kialakításában. A pártok tevékenységét illetően az alkotmány kimondja, hogy azok közhatalmat közvetlenül nem gyakorolhatnak. Törvény határozza meg azokat a tisztségeket és közhatalokat, amelyeket párt tagja vagy tisztségviselője nem tölthet be. A párt és az állami tisztségek egyidejű betöltését tiltó és az egyéb összeférhetlenségi szabályok hivatottak szétválasztani a pártállami rendszer kialakulását.</p> <p>Nem lehetnek pártoknak tagjai: a bírók, az ügyészek, a fegyveres erők, a rendőrség és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjai, az alkotmánybíróság tagjai. A köztársasági elnöki tisztség összeegyeztethetetlen minden más állami, társadalmi és politikai tisztséggel vagy megbizatással.</p>
A társadalmi-politikai szervezetek	<p>A társadalmi szervezetek a szocialista építőmunkában vehetnek részt, így például a Hazafias Népfront, amely a szocializmus teljes felépítésére tömöríti a társadalom erőit, vagy a szakszervezetek, melyek védik és erősítik a néphatalmat, a dolgozók érdekeit.</p>	<p>Az alkotmány kimondja, hogy a munkavállalók, a szövetkezeti tagok és a vállalkozók szakszervezeteket és érdekképviseleti szervezeteket hozhatnak létre érdekeik érvényesítésére.</p>
Nemzetközi kapcsolatok	<p>A Magyar Népköztársaság a szocialista világrendszer része. Barátságát elsősorban a szocialista országokkal erősíti és a haladás érdekében együttműködik a világ más népeivel és országaival.</p>	<p>A Magyar Köztársaság együttműködésre törekszik a világ valamennyi népével és országával. Felelősséget érez a határain kívül élő magyarok sorsáért. Elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait és biztosítja a vállalt kötelezettségek és a belső jog összhangját.</p>
Az állam szerepe és funkciói	<p>Az állam védi a dolgozó nép szabadságát, hatalmát és a kizsákmányolásmentes társadalmi berendezkedést. Az állam határozza meg a gazdaság életét, irányítja és ellenőrzi a népgazdaságot, a szövetkezetek a szocialista állam társadalmi és gazdasági céljaival összhangban szolgálják tagságuk érdekeit és részesei a szocialista társadalmi rendnek.</p>	<p>Magyarország gazdasága piacgazdaság. Az állam elismeri a vállalkozás jogát és a gazdasági verseny szabadságát. Elismeri a szövetkezetek önállóságát és tiszteletben tartja az önkormányzatok tulajdonát. Az állam gazdaságszervező szerepéről az alkotmány nem rendelkezik, bár a 35. § (1) bekezdés e) pontja kimondja, hogy a kormány biztosítja a társadalmi-gazdasági tervek kidolgozását és gondoskodik megvalósításukról.</p>
Tulajdoni rendszer	<p>Az állami tulajdon az egész nép vagyona. Az alapvető termelőeszközök kizárólag állami tulajdonban vannak. Az alkotmányban felsoroltakon kívül még külön törvény állapítja meg az állam kizárólagos gazdasági tevékenységének a körét is. Az állami vállalatok önállóan gazdálkodnak, a népköztársaság fejleszti a szövetkezeti szocialista tulajdont. Elismeri a személyi tulajdont. Elismeri</p>	<p>A magántulajdon és a köztulajdon egyenjogú és egyenlő védelemben részesül. Az állam kizárólagos tulajdonjogát, valamint kizárólagos gazdasági tevékenységi körét az alkotmány nem sorolja fel, hanem azt külön törvényre (polgári törvénykönyv) bízta. Megállapítja, hogy az állam tulajdonában álló vállalatok önállóan gazdálkodnak, az állam támogatja a szövetkezeteket és elismeri</p>

Intézmény	A rendszerváltás előtt (1988–1989)	A rendszerváltás után (1989–1990)
	a kisárutermelők társadalmilag hasznos gazdasági tevékenységét, a magántulajdon és a magánkezdeményezés azonban nem sértheti a köz érdekeit.	meri önállóságukat, tiszteletben tartja az önkormányzatok tulajdonát. A köztársaság biztosítja a tulajdonhoz való jogot, a tulajdont kisajátítani csak kivételesen és közérdekből szabad.
A társadalmi rend alapja	A népköztársaság társadalmi rendjének alapja a munka. Minden munkaképes állampolgár joga és kötelessége, hogy dolgozzék. Munkájukkal munkaversenyben a munkafegyelem fokozásával vesznek részt, és a szocialista építés ügyét szolgálják. Az elosztás fő elve a mindenki képessége szerint, mindenkinek munkája szerint.	A köztársaság alkotmánya a társadalmi rend fogalmát nem használja és annak alapját sem definiálja.
Alapvető jogok	<p>A népköztársaság alkotmányának VII. fejezete szabályozza az állampolgárok alapvető jogait és kötelességeit. A népköztársaság tiszteletben tartja az emberi jogokat, azokat a szocialista társadalom érdekeivel összhangban kell gyakorolni. Első helyen biztosítja a munkához való jogot, amely jog érvényesülését a népgazdaság termelőerőinek tervszerű fejlesztésével biztosítja a népköztársaság. Ezenkívül elismeri a pihenéshez, a munkaidő törvényes megállapításához, az üdülés megszervezéséhez való jogot, az élet, a testi épség, az egészség védelmét, az öregség, betegség, munkaképtelenség esetére való ellátást, a művelődéshez való jogot, a tudományos és művészi alkotó tevékenység szabadságát, a jogegyenlőséget, a nemzetiségiek számára biztosítja az anyanyelv használatát. Kimondja, hogy a nők és a férfiak egyenlő jogokat élveznek. A népköztársaság biztosítja a lelkiismeret, a vallás szabadságát, elválasztja az egyházat az államtól. A szólásszabadságot, a sajtószabadságot és a gyülekezési szabadságot csak a szocializmus és a nép érdekeinek megfelelően biztosítja. E jogok gyakorlását tehát feltételekhez köti.</p> <p>A dolgozók tömegszervezeteket és tömegmozgalmakat hozhatnak létre, de csak a szocializmus rendjének és vívmányainak védelmére. A népköztársaság alkotmánya elismeri a titokhoz és a magánlakás sérthetlenségéhez való jogot, a személyi szabadságot és sérthetlenséget, a menedékjogot. Kimondja, hogy a népköztársaság minden állampolgárának kötelessége a népvagyon védelme, a társadalmi tulajdon szilárdítása, a gazdaság erejének fokozása, a társadalom rendjének erősítése.</p>	<p>A köztársaság alkotmánya már az első fejezetben az általános rendelkezések között kimondja, hogy a köztársaság elismeri az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait, és hogy ezek védelme az állam elsőrendű kötelessége. Kimondja, hogy az alapvető jog lényeges tartalmát korlátozni nem lehet.</p> <p>Az alapvető jogok és kötelességek az alkotmány XII. fejezetébe kerültek át, mivel egy tagoltabb alkotmány-szerkezet alakult ki, bár az alkotmányt tartalmazó paragrafusok száma nem változott. Az alapvető jogokat illetően a XII. fejezetben az alkotmány kimondja, hogy minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, és ettől senkit nem lehet önkényesen megfosztani. Mindenkinek joga van a szabadságra, a személyi biztonságra. Az alkotmány felsorolja az állam büntetőhatalmával kapcsolatban és azzal szemben az állampolgárt megillető alapvető jogokat. Így az igazságos és nyilvános tárgyalás jogát, az ártatlanság védelmét, a védelem jogát, a jogorvoslatihoz való jogot. Kimondja, hogy minden ember jogképes a köztársaságban. Mindenkint megillet a szabad mozgás és a lakhely szabad megválasztásának joga. Elismeri a jó hírnévhez, a magánlakás sérthetlenségéhez, a magántitokhoz és a személyes adatok védelméhez való jogot. A gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabad. Az egyházat elválasztja az államtól. A szabad véleménynyilvánításra mindenkinek joga van korlátozás nélkül. Korlátozás nélkül védi a sajtó szabadságát, a közérdekű adatok nyilvánosságát. Kimondja a közszolgálati rádió, televízió és hírügynökség megalakítását. Elismeri a békés gyülekezési jogot korlátozás nélkül. Elismeri a szervezetalapítás szabadságát és az egyesülési szabadságot korlátozás nélkül. Elismeri a panasz- vagy kérelembeterjesztési jogot, a menedékjogot. A köztársaság alkotmánya biztosítja a férfiak és nők egyenjogúságát, a gyermek jogát a családi életre. Elismeri, hogy a nemzeti és etnikai kisebbségek részesei a nép hatalmának, és képviselőket biztosítani kell. Biztosítja, hogy magyar állampolgár külföldről bármikor hazatérhessen és az országból kiutasítani ne lehessen. Minden polgár részt vehet a közügyek</p>

Intézmény	A rendszerváltás előtt (1988–1989)	A rendszerváltás után (1989–1990)
		<p>vitelében. A hátrányos megkülönböztetést törvény tiltja. Egyenlő munkáért mindenkinek egyenlő bérez van joga. Joga van mindenkinek a testi és lelki egészséghez. Rokkantság, öregség, betegség, árvaság esetén ellátásra jogosultak az emberek. Biztosítja a köztársaság a művelődéshez való jogot, a tudományos és a művészi élet szabadságát, a tanszabadságot és a tanítás szabadságát. Tudományos igazságot csak a tudomány művelői jogosultak megállapítani. Kimondja, hogy az alapvető jogok megsértése miatt bírósághoz lehet fordulni.</p> <p>Mintegy háromszorosára emelkedett a köztársaság alkotmányában nevesített emberi és állampolgári jogok katalógusa 1988-hoz képest.</p>
Szuverenitási jogok	<p>Az országgyűlés gyakorolja a népszuverenitásból eredő összes jogot.</p> <p>Az országgyűlés megválasztja a Népköztársaság Elnöki Tanácsát, amely helyettesíti az országgyűlést akkor, amikor az nem ülésezik. A Népköztársaság Elnöki Tanácsa (NET) az országgyűlés szinte minden jogosítványával rendelkezik, de az alkotmánytörvényt nem módosíthatja és a későbbi alkotmánymódosítások során néhány ügyben korlátozta a NET országgyűlést helyettesítő jogát.</p>	<p>A fő hatalmi jogosítványokkal kizárólag az országgyűlés rendelkezik. Az országgyűlés a köztársaság legfelsőbb államhatalmi és népképviselői szerve, és a népszuverenitásból eredő jogokat gyakorolja. Megválasztja a köztársaság elnökét, a miniszterelnököt, az alkotmánybíróság tagjait, az országgyűlési biztosokat, az állami számvevőszék elnökét és alelnökét, a legfelsőbb bíróság elnökét és a legfőbb ügyészt.</p>
Összeférhetetlenségek	<p>A népköztársaság alkotmánya összeférhetetlenségi szabályokat csak a NET és a Minisztertanács vonatkozásában állapít meg. Ezenkívül kimondja, hogy minden magatartás és tevékenység, amely ellentétben áll a társadalom érdekeivel, összeférhetetlen az országgyűlési képviselő megbízatásával.</p> <p>A hatalomkoncentráció elvéből fakadóan összeférhetlenségi szabályokat lényegileg az alkotmány nem ismer. Az alapvető társadalmi szervezetek, gazdasági szervezetek, fegyveres testületek, államigazgatási szervek vezetői mind az országgyűlés tagjai voltak.</p>	<p>A köztársaság alkotmánya részletesen megállapítja a politikai-szervezeti összeférhetetlenség eseteit és azt, hogy az országgyűlési képviselők mely szervezeteknek nem lehetnek tagjai, illetve milyen szervezetekben nem fejthetnek ki tevékenységet. Így az országgyűlési képviselő nem lehet köztársasági elnök, az alkotmánybíróság tagja, az állampolgári jogok biztosa, az állami számvevőszék elnöke és számvevője, nem lehet bíró, ügyész, államigazgatási szerv dolgozója, továbbá fegyveres erők, a rendőrség és a rendészeti szervek hivatásos állományának tagja. A gazdasági összeférhetetlenség szabályait a képviselők jogállásáról szóló 1990. évi LV. törvény állapítja meg.</p>
Az országgyűlés működése	<p>Az országgyűlés évenként legalább két ülészakot tart.</p>	<p>Az országgyűlés évenként két rendes ülészakot tart: február 1-jétől június 15-ig és szeptember 1-jétől december 15-ig.</p>
Népszavazás	<p>A népszavazásról az alkotmány – a megnevezést leszámítva – nem rendelkezik.</p>	<p>1997-es módosítást követően a köztársaság alkotmánya részletesen szabályozza a népszavazás intézményét, a népszavazás típusait, a kezdeményezésre jogosultak körét, a népszavazás tilalmát és a népszavazással kapcsolatos jogorvoslatot.</p>
Az országgyűlés helyettesítése	<p>Szovjet mintára a Magyar Népköztársaságban is az országgyűlés általános helyettesítő szerve a Népköztársaság Elnöki Tanácsa. A 21 tagú testület, amikor az országgyűlés nem ülésezett, szinte minden kérdésben és hatáskörében helyettesíthette az országgyűlést, kivéve az alkotmány módosítását és később néhány egyéb</p>	<p>A köztársaság alkotmánya eltörölte a NET intézményét. Az országgyűlést semmilyen állami szervezet sem helyettesítheti – a rendkívüli helyzeteket és állapotokat leszámítva –, hatáskörébe tartozó jogosítványokkal semmilyen szervezet sem rendelkezik rajta kívül. A NET helyett az országgyűlés által választott köztársasági elnök</p>

Intézmény	A rendszerváltás előtt (1988–1989)	A rendszerváltás után (1989–1990)
	<p>ügyet. A 21 fős testület elnökét is az országgyűlés választotta, aki a NET mint kollektív államfő nevében járt el. A NET törvényerejű rendeleteket alkothatott, amelyekkel törvényeket módosíthatott és ezeket az országgyűlésnek köteles volt a legközelebbi ülésen bemutatni.</p>	<p>gyakorolja az államfői jogokat. A köztársasági elnöki intézmény el van választva az országgyűléstől, a köztársasági elnök nem lehet az országgyűlés tagja. Az országgyűlés és a bizottságok ülésén részt vehet, törvényt kezdeményezhet és a törvényeket jogi kifogások esetén egy ízben visszaküldheti az országgyűlésnek vagy megküldheti az alkotmánybíróságnak aláírás és kihirdetés előtt. Az alkotmány részletesen tartalmazza a köztársasági elnök tisztségétől való megfosztásának lehetőségeit és eljárását.</p>
Államfő	<p>A 21 tagú Elnöki Tanács, amely egyúttal az országgyűlés helyettesítője. Kollektív államfői testület, amelynek elnöke a NET-et mint testületet képviseli.</p>	<p>Egyszemélyes államfő a parlament által öt évre választott köztársasági elnök. Megbízatási ideje egyszer meghosszabbítható.</p>
Alkotmányvédelem	<p>Az alkotmány végrehajtásán az Elnöki Tanács őrökdi. Megsemmisít, illetve megváltoztat minden olyan jogszabályt, államigazgatási határozatot, amely az alkotmányba ütközik.</p> <p>1984-től az országgyűlés alkotmányügyi tanácsot választ, amely ellenőrzi a jogszabályok és a jogi iránymutatások alkotmányosságát. Az alkotmánnyal ellentétes rendelkezés végrehajtását felfüggesztheti, de ez a hatásköre nem terjed ki az országgyűlés, a NET által alkotott jogszabályokra, továbbá a Legfelsőbb Bíróság irányelveire és elvi döntéseire. A parlament által választott alkotmányügyi bizottság korlátozott esetekben és az országgyűlést nem kötelezve hoz határozatokat.</p>	<p>Az Alkotmánybíróság – korlátozás nélkül – felülvizsgálja a jogszabályok alkotmányosságát. Alkotmányellenesség megállapítása esetén megsemmisíti a törvényt és más jogszabályokat. Törvényben meghatározott esetekben az Alkotmánybíróság eljárását bárki kezdeményezheti.</p>
Állampolgári jogok érvényesülése és felügyelete	<p>Az alkotmány az állampolgári jogok érvényesülését a szocialista társadalmi renddel összhangban biztosítja.</p>	<p>Az állampolgári jogok érvényesülését korlátozni nem lehet, felügyeletére az állampolgári jogok országgyűlési biztosának és a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának intézményét hozza létre a parlament. Az országgyűlési biztosok munkamegosztásában az adatvédelmi biztos önálló hatáskörben jár el.</p>
Pénzügyi, gazdasági ellenőrzés és bankrendszer	<p>A népgazdasági terv teljesítését az országgyűlés ellenőrzi és a kormány köteles azt végrehajtani.</p> <p>A Magyar Nemzeti Bankról az alkotmány nem rendelkezik.</p>	<p>Az országgyűlés pénzügyi, gazdasági ellenőrző szerve az Állami Számvevőszék. Legfőbb feladata az államháztartás gazdálkodásának és az állami költségvetési javaslat megalapozottságának ellenőrzése. Az Állami Számvevőszék elnökét az országgyűlés választja 12 évre. Személyével és az Állami Számvevőszék szervezetével kapcsolatban szigorú összeférhetlenségi szabályok érvényesülnek.</p> <p>A Magyar Nemzeti Bankról az alkotmány kimondja, hogy a törvényes fizetési eszköz kibocsátására jogosult, és feladata a fizetőeszköz értékállóságának védelme és a pénzforgalom szabályozása. Az MNB elnökét a köztársasági elnök nevezi ki hat évre, és ő évente beszámol tevékenységéről az országgyűlésnek.</p>
Társadalmi formáció és berendezkedés	<p>A szovjet típusú diktatórikus szocializmus racionalizált és liberalizált változata (enyhített diktatúra).</p>	<p>Új kapitalista társadalmi formáció. Magántulajdonon alapuló piacgazdaság, parlamenti demokrácia, versengő többpártrendszer, demokratikus jogállam.</p>

A rendszerváltás összefoglaló értékelése

A magyarországi rendszerváltás előre nem látható és példa nélküli nemzetközi történelmi változtatásoknak a része volt. Az európai kommunista berendezkedésű országok nemzetközi birodalma a világtörténelemben példátlan gyorsasággal – mintegy három év alatt – tíz országban omlott össze. Az összeomlott kommunista birodalom területén mintegy húsz új állam jött létre. A kommunista világbirodalom összeomlása tervezhetetlen és előreláthatatlan volt még 1989 őszén is. A nemzetközi méretű rendszerváltás folyamata mintegy négyszázmillió embert érintett.

Az európai kommunista világbirodalom a második világháború után ugyancsak mintegy három év alatt jött létre 1945 és 1948–1949 között. A nemzetközi méretű „kierőszakolt rendszerváltások” sorozata egy diktatórikus nemzetközi világbirodalom kialakulását eredményezte.

A kommunista birodalom összeomlásában Magyarországnak kiemelkedő – sok tekintetben a nemzetközi kommunista rendszer összeomlását elindító – szerepe volt. Az előadás végén összefoglaljuk a magyarországi rendszerváltás legfontosabb mozzanatait és jellemzőit.

A magyarországi rendszerváltás a szocializmus válságtüneteinek és okainak (válságdiagnózisok) feltárásával, leírásával, majd tömeges felismerésével, valamint a válságdiagnózisokhoz kapcsolódó radikális reformprogramok kidolgozásával és nyilvános vitáival indult el 1987-ben.

A válságdiagnózisok és a radikális reformok szélesedő társadalmi vitái 1988–1989-ben a szocialista társadalmi berendezkedés totális válságának és megreformálhatatlanságának felismeréséhez és a tudatosodásához, ezzel együtt a rendszerváltás követelésének megfogalmazásához vezetett.

A rendszerváltás kezdetétől plurálisan szerveződő rendszer és politikai ellenzék (az EKA résztvevői) az állampártban – a belső átalakulások és hatalmi harcok eredményeképpen fokozatosan – vezető pozícióba kerülő radikális reformerekkel hozta létre és működtette a rendszerváltás intézményes hatalmi, döntéshozó szervezetét, a NEKA-t. A NEKA 1989 nyarán és őszén parlamenten kívüli, plurális szerveződésű (többpárti és többoldalú) alkotmányozó és törvényhozó szervezetként működött, a kiegyezéssel járó rendszerváltás hatalmi centrumaként és intézményeként funkcionált.

A rendszerváltoztatás szervezett politikai erők és intézmények kiegyezése (szabályozott tárgyalás, közösen kialakított és elfogadott kompromisszumok) alapján játszódott le.

A tárgyalásos úton, kiegyezéssel járó formában eldöntött rendszerváltás egyik aktora az átalakult állampárt, továbbá a végrehajtásra kötelezett kormányzati apparátus és a rendszerváltás törvényalkotását vállaló országgyűlés volt.

A rendszerváltoztatás tömeges keretek között, erőszak alkalmazása nélkül zajlott le. A rendszerváltást végigkísérő politikai tüntetések, tömegmozdulások, nagyszámú résztvevővel megtartott nyilvános rendezvények felerősítették a szocialista rendszer alternatíváinak megfogalmazódását,

majd egyre határozottabb követelését. Tágították a politikai mozgásteret és ösztönzően hatottak a túlhaladott politikai megoldások elvetésére, és korábban elképzelhetetlenek és megvalósíthatatlannak tűnt megoldások, alternatívák képviseletére. A rendszerváltás tömegtámogatással, de szervezett politikai erők tárgyalásai révén valósult meg. A tömegtámogatások és a rendszerváltás elementáris erejű társadalmi követelése adta a politizáló értelmiségi csoportok kiegyezéséhez a társadalmi legitimációs alapot a rendszerváltás folyamatában.

A rendszerváltás a politikai rendszer hatalmi viszonyainak és intézményeinek az átalakításával kezdődött, de felgyorsított menetben terjedt ki a gazdasági, az oktatási, a kulturális, a tömegtájékoztatási alrendszerekre egyaránt.

1949	1989
az első írásos, chartális alkotmány Magyarországon	a második írásos, chartális alkotmány Magyarországon
szovjet mintára	több forrása van
központi párt döntés eredménye	többpárti erők parlamenten kívüli megállapodásának eredménye
felülről kierőszakolt rendszerváltást törvényesít	megvalósítja a demokratikus rendszerváltást
ideologikus	ideológiamentes

A rendszerváltás rendezett körülmények között zajlott le, a politikai, kormányzati és a gazdasági alrendszerek megőrizték működőképességüket, az országot működőképes és kormányozható állapotban vehette át a választások után az új kormánykoalíció és az új politikai vezetés.

A rendszerváltás eredményeképpen – majdnem ötven év után – Magyarország lekerült arról a történelmi kényszerpályáról, amely történelmi sorsát, fejlődésének jellegét és tartalmát elemi erővel meghatározta. Magyarország jövője nyitottá vált, a szocialista, diktatórikus nemzetközi politikai, gazdasági és katonai rendszerből kiszakadva a szabad és demokratikus államok közösségének részévé válhatott.

Magyarország társadalmi berendezkedését a piacgazdaság, a parlamenti demokrácia, a versengő többpártrendszer és az alkotmányos jogrendszer uralma határozza meg.

Ajánlott irodalom

Ács Zoltán (szerk.): *Kizárt a párt*. Bp.: Primo, 1989.

Ágh Attila – Géczai József – Sipos József (szerk.): *Rendszerváltók a baloldalon: Reformerek és reformkörök, 1988–1989*. Bp.: Kossuth K., 1999.

Agócs Sándor – Medvigy Endre (szerk.): *A magyarság esélyei (A tanácskozás hiteles jegyzőkönyve)*. Lakitelek: Antológia – Bp.: Püski K., 1991.

Antall László – Bokros Lajos – Csillag István – Lengyel László – Matolcsy György (szerk.): *Fordulat és reform 1987. Medvetánc, 1987. 2.*

Beszélő. Összkiadás, 1981–1989. 1–3., sajtó alá rendezte Havas Fanny. Bp.: AB–Beszélő K., 1992.

Bihari Mihály: *Javaslat a köztársasági elnök intézményének létrehozására. Hitel, 1. évf. 2. sz. (1988)*

Bihari Mihály: *Reform és demokrácia. Medvetánc, 1987. 2. (melléklet)*

Bihari Mihály: *Reform és demokrácia (Válság és kibontakozás)*. Bp.: Eötvös K., 1990.

Bihari Mihály (szerk.): *A többpártrendszer kialakulása Magyarországon, 1985–1991*. Bp.: Kossuth K., 1992.

Bozóki András (főszerk.): *A rendszerváltás forгатókönyve: Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben. Dokumentumok I–IV*. Bp.: Magvető K., 1999.

Bozóki András: *Politikai pluralizmus Magyarországon, 1987–2002*. Bp.: Századvég K., 2003.

Csizmadia Ervin: *A magyar demokratikus ellenzék, 1968–1988*. Bp.: T-Twins K., 1995.

Debreczeni József: *A miniszterelnök: Antall József és a rendszerváltozás*. Bp.: Osiris K., 1998.

Kis János – Kőszeg Ferenc – Solt Otilia: *Társadalmi szerződés, avagy A politikai kibontakozás feltételei. Beszélő, 1987. júniusi különszám.*

Kukorelli István: *A jogállamért*. Bp.: Püski K., 1989.

Kukorelli István: *Az alkotmányozás évtizede*. Bp.: Korona K., 1995.

Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László (szerk.): *Magyarország Politikai Évkönyve, 1988*. [Bp.]: R-Forma K., 1989.

Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László (szerk.): *Magyarország Politikai Évkönyve, 1990*. Bp.: Aula – OMIKK, 1990.

Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László (szerk.): *Magyarország évtizedkönyve, 1988–1998: A rendszerváltás I–II*. Bp.: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 1998.

Lengyel László: *A rendszerváltó elit tündöklése és bukása*. Bp.: Helikon K., 1996.

Pozsgay Imre: *1989: Politikus-pálya a pártállamban és a rendszerváltásban*. Bp.: Püski K., 1993.

Ripp Zoltán: *Szabad Demokraták: Történeti vázlat a Szabad Demokraták Szövetségének politikájáról (1988–1994)*. Bp.: Politikatörténeti Alapítvány, 1995.

Romsics Ignác: *Volt egyszer egy rendszerváltás. Rubicon Könyvek, 2003.*

Tölglyessy Péter: *Elégedetlenségek egyensúlya: Válogatott írások*. Bp.: Helikon K., 1999.

Tőkés Rudolf: *A kialakított forradalom*. Bp.: Kossuth K., 1998.